V+ **INTERVIEW** D. GRAHAM BURNETT

‘Nooit eerder in de geschiedenis was er een ding dat ieder moment van de dag zoiets wezenlijks als aandacht in geld kon omzetten’

D. Graham Burnett Beeld Landon Speer

Wetenschapshistoricus D. Graham Burnett is een van de leidende figuren binnen het ‘aandachtsactivisme’ dat zich verzet tegen de verwoestende impact van socialemedia-algoritmen. Toch is hij geen techpessimist. ‘Als we ons bewust worden van ons aandachtswelzijn, kan de toekomst geweldig worden.’

Gijs Beukers

is mediaverslaggever van de Volkskrant. Voor dit stuk sprak hij Burnett in New York en bezocht hij een cursus van de Strother School of Radical Attention.

9 december 2024, 17:17

Tijdens de coronapandemie merkte Jennifer Allen, een 56-jarige uit Brooklyn, dat haar aandachtsspanne was geslonken. ‘Ik bleef maar scrollen op mijn telefoon’, zegt ze. ‘Ik houd van lezen, maar ik kreeg geen boek meer uit.’

Allen bezocht na de pandemie een meditatieretraite waar een instructeur iets zei dat bleef hangen. ‘Hij zei: ‘Waar je aandacht aan besteedt, dat is je leven.’ Dus toen ik over de school hoorde, leek me dat meteen heel cool.’

Ze doelt op de Strother School of Radical Attention, een non-profitorganisatie die is gewijd aan het cultiveren van ‘radicale aandacht’. Op deze zonnige avond in oktober is Allen naar een bijeenkomst gekomen van de school, die sociale media als grote vijand ziet maar is gevestigd aan het ‘meest Instagram-waardige kruispunt van Brooklyn’, volgens *New York Magazine*. Dagelijks bekijken honderden toeristen daar het fotogenieke deel van de Brooklyn Bridge door het scherm van hun telefoon.

Het klaslokaal zit op de zevende verdieping van een kantoorpand. Aan de witte muren hangt de fotoserie *Removed*, waarvoor Eric Pickersgill mensen in alledaagse, vaak intieme situaties heeft geportretteerd. Vlak voordat hij de foto maakte, haalde Pickersgill de elektronische apparaten weg. Te zien is onder meer een stel in bed, liggend met de ruggen tegen elkaar, elk verzonken in de eigen handpalm.

Straks neemt Allen deel aan een workshop waar de radicale aandacht in de praktijk wordt gebracht: zij en de zeventien andere deelnemers zullen onder meer een door henzelf meegebrachte steen bestuderen, waarna ze in groepsverband hun gedachten erover zullen delen.

Een van de grondleggers van de Strother School of Radical Attention is D. Graham Burnett (54), conceptueel kunstenaar, hoogleraar wetenschapsgeschiedenis aan Princeton University en schrijver van vijf boeken, onder meer over 17de-eeuwse lenzenslijpers en 19de-eeuwse ontdekkingsreizigers in Brits-Guiana. Ook is hij samensteller van de essaybundel *Scenes of Attention – Essays on Mind, Time, and the Senses*.

Aandachtsactivisme

Burnett op het dak van zijn appartementencomplex. Beeld Landon Speers

Burnett is een van de leidende figuren binnen het ‘aandachtsactivisme’, een groeiende beweging waar ook Tristan Harris, de mede-oprichter van het Center for Humane Technology die bekend werd door de documentaire *The Social Dilemma;* Jenny Odell, schrijver van *De macht van nietsdoen – Een radicaal verzet tegen de aandachtseconomie*; en Tim Wu, schrijver van *The Attention Merchants – The Epic Struggle to Get Inside Our Heads,* deel van uitmaken.

Een paar dagen voorafgaand aan de workshop spreekt Burnett met *de Volkskrant* over zijn activisme en over de revolutie die hij daarmee wil ontketenen.

Burnett ontvangt in zijn prachtige, vrolijkmakende atelier annex appartement in het noorden van Manhattan, dat hij heeft overgenomen van de beroemde, 81-jarige kunstenaar David Hammons. ‘Ik ben geen plutocraat hoor’, zegt hij. ‘David had wat gedoe met het bestuur van de coöperatie die dit appartementencomplex beheert, waardoor ik het relatief goedkoop kon overnemen.’

Aan het plafond hangt een glinsterende discobal, vanaf het ventilatiekanaal dwarrelen gouden linten naar beneden. Een telescoop staat opgesteld richting de wolkenkrabbers van downtown Manhattan, het enorme dakterras biedt uitzicht op de Hudson en de George Washington Bridge, die de staten New York en New Jersey met elkaar verbindt.

Het atelier annex appartement van Burnett. Beeld Landon Speers

Met een hoge knot en zestien ringen om gelakte vingers oogt Burnett niet als een klassieke hoogleraar van een Ivy League-universiteit. Zo praat hij ook niet. ‘Wat we gaan doen, wordt fucking geweldig’, zegt hij na het voeren van de goudvissen.

‘We gaan de schurken vinden en we gaan ze laten boeten voor alle schade die ze aanrichten. Het is gewoon niet oké: kinderen opsluiten in digitale hokjes en 5 dollar vragen aan iedereen die naar binnen wil om ze vervolgens een klap in het gezicht te geven. Dat is hoe bedrijven als Facebook en TikTok te werk gaan: ze verdienen geld aan adverteerders die hun klanten ongelukkig maken.’

Het idee voor de Strother School of Radical Attention ontstond in 2018 tijdens de Biënnale van São Paulo, waar Burnett co-curator was van een programma dat zich richtte op radicale aandacht. Op een dag verzamelde zich daar een groep van ongeveer zestig mensen die allemaal verbonden waren aan de ‘Order of the Third Bird’, een internationaal, semi-geheim genootschap van kunstenaars, wetenschappers en bibliofielen.

Lokale afdelingen van de ‘Birds’ – zogenoemde volées – leiden tijdens hun activiteiten vaak tot verbijsterde blikken van buitenstaanders, bijvoorbeeld als ze zich ineens met tientallen leden in een museum rond één kunstwerk verzamelen en dat een half uur lang intens bestuderen, waarna ze weer net zo abrupt verdwijnen.

‘De Birds kenmerken zich door hun extravagante en theatrale geheimzinnigheid’, zegt Burnett. ‘Maar daar in São Paulo beseften we’ – Burnett is ook een Bird – ‘dat we ook politiek betrokken moesten raken.’ Burnett praatte eerder niet openlijk over het gezelschap, maar doet dat inmiddels door zijn toegenomen zorgen wel.

Na de biënnale in São Paulo richtte Burnett met zo’n twintig andere Birds de ‘Friends of Attention’ op. Brainstorms leidden uiteindelijk anderhalf jaar geleden tot de oprichting van de Strother School of Radical Attention. Naamgever is Matthew Strother, een oud-student van Burnett die ondanks de chemokuren die hij moest ondergaan fanatiek betrokken was bij de Friends of Attention, tot hij in 2023 overleed.

De activiteiten van de school zijn kunstzinnig en speels, zegt Burnett, net als die van de Birds. Tijdens de workshop die *de Volkskrant* bezoekt, betast en bestudeert de kring aanwezigen – die bestaat uit veertien vrouwen en vier mannen, vooral creatieve dertigers – in gewijde stilte eerst vijf minuten hun steen, om er daarna vrijelijk over te associëren. De meesten doen dat in kleermakerszit.

Workshopdeelnemers bestuderen hun stenen. Jennifer Allen is de blonde vrouw met spijkerbroek in het midden. Beeld Gijs Beukers

‘Die van mij glinstert’, zegt de buurvrouw van Jennifer Allen. ‘Als dit een plant of een dier was geweest, had ik me afgevraagd welke evolutionaire oorzaken daartoe hadden geleid. Camoufleert de glinstering? Maakt die de steen sexyer? Maar een steen is geen potentiële bedrieger. Een steen is gewoon een steen.’

Voor de activiteiten van de school hebben zich vooralsnog een paar duizend mensen ingeschreven. Verspreid door het land zijn er nog eens vijftig ‘cellen’ die zich hebben aangesloten bij de overkoepelende beweging. En de populariteit groeit, na interviews met Burnett in het tijdschrift *The New Yorker* en met Ezra Klein, een toonaangevende columnist en podcaster van *The New York Times*.

Verzet

Het verzet is noodzakelijk, zegt Burnett, omdat platforms als Facebook en TikTok ‘bezig zijn met de vernietiging van aspecten van het menselijk leven’. Hun werkwijze vergelijkt hij met fracken: net zoals oliebedrijven met verwoestende kracht vloeistoffen in een reservoir pompen om schaliegas vrij te maken, spuiten sociale media enorme hoeveelheden content in het gezicht van gebruikers om hun laatste beetjes aandacht eruit te persen.

Mensenlevens worden nu in grote mate gedicteerd door ‘appointment dynamics’, zegt Burnett, technieken waarmee techbedrijven gebruikers om de zoveel tijd naar hun app lokken, alsof je een afspraak met ze hebt. ‘Taalapps als Duolingo zijn zo geniaal geweest je te belonen als je elke dag even een taal bijspijkert. Maar ook Snapchat maakt gebruik van zogenaamde ‘streaks’. En we hebben de onbedwingbare neiging om naar Instagram of LinkedIn te gaan vanwege de kans op een like.’

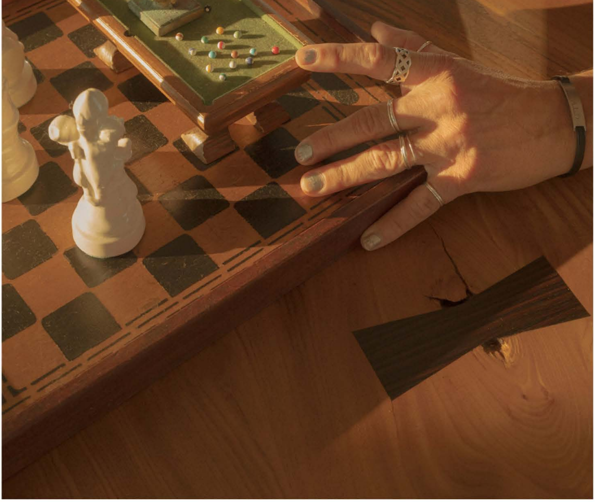

Sociale media hebben de jungle die het ecosysteem van de aandacht was gekortwiekt, zegt Burnett. Beeld Landon Speers

TikTok maakt gebruikers op dezelfde manier verslaafd als fruitautomaten, zegt Burnett, zich baserend op een boek van de Amerikaanse antropoloog Natasha Dow Schüll, genaamd *Addiction by Design*. Burnett: ‘Door het algoritme van TikTok krijg je vaak filmpjes te zien waar je geen behoefte aan hebt, waardoor je extra dopamineshots binnen krijgt als er ineens wél iets leuks voorbijkomt.’

Door sociale media zijn aandachtsbogen korter geworden, zegt ook cursist Jennifer Allen. De aandachtsactivisten hanteren een andere benadering. ‘Wij spreken niet over verloren aandacht of kortere spanningsbogen, daarmee wordt gesuggereerd dat afleiding iets onwenselijks is. Terwijl dat in de vorm van dagdromen prachtig kan zijn. Wij zeggen dat ons aandachtsecosysteem een monocultuur is geworden’, zegt Burnett. ‘Net zoals het telen van één gewas op den duur leidt tot een ecologische ramp, zo leidt de nadruk op één type aandacht – schermgericht en dopaminegedreven – tot een verarmd leven.’ Een TikTokfilmpje kijken is prima, zegt Burnett, als je ook nog maar in staat bent om een uur ononderbroken een boek te lezen.

Voor velen is dat te veel gevraagd. Sociale media hebben de jungle die het ecosysteem van de aandacht was gekortwiekt, zegt Burnett. ‘Het is nu zo frictieloos en eentonig als een golfbaan.’

De vraag naar wetenschappelijk bewijs dat de bewering moet staven dat hersenen door sociale media zijn ‘herbedraad’, wuift hij weg. ‘Vooropgesteld: ik geloof in objectieve waarheid, soms is het alleen ontzettend moeilijk om die vast te stellen. Het heeft veertig jaar geduurd voordat rechters er eindelijk van overtuigd waren dat tabak kanker veroorzaakt. En ik heb een oersaai boek van 840 pagina’s geschreven over de geschiedenis van de walvisjacht – sorry, maar de Nederlanders waren in de jaren vijftig het allerergste – en ook daar duurde het decennia voordat organisaties inzagen dat regulering noodzakelijk was om uitsterving te voorkomen.’

De maatschappelijke consensus over uitkomsten van hersenscans wacht Burnett niet af. ‘Kijk om je heen op straat. Wat er gebeurt, is toch overduidelijk?’

Revolutie

De jungle moet terugkeren, maar hoe? Er komt een revolutie, daar is Burnett van overtuigd. Hoe die eruit komt te zien, dat weet hij minder zeker. ‘In 1787 wist ook niemand welke vorm de Franse Revolutie zou aannemen. En in 1794 eigenlijk nog steeds niet.’

Het historische belang van de smartphone kan niet worden onderschat, zegt Burnett. ‘Nooit eerder in de geschiedenis was er een ding dat ieder moment van de dag zoiets wezenlijks als aandacht in geld kon omzetten.’

Hij maakt de vergelijking met de overgang van een agrarische naar een industriële samenleving. ‘In het feodale tijdperk was de lengte van werkdagen van arbeiders afhankelijk van het weer en de seizoenen’, zegt hij. ‘Toen mensen in fabrieken gingen werken, werd tijd ineens opgedeeld in eenheden en kreeg het een specifieke waarde. Arbeiders werden zich daardoor ineens op een geheel nieuwe manier bewust van tijd. Uiteindelijk kwamen ze in opstand over hun dag- of uurloon – en ontstonden er vakbonden.’

Ook aandacht is nu kwantificeerbaar geworden en daarmee politiek, zegt Burnett. De aandachtsactivisten zetten zich in voor wetgeving die sociale media minder verslavend moet maken. Een goed begin is volgens Burnett gemaakt door de staat New York, die deze zomer een wet invoerde met het acroniem Safe: Stop Addictive Feeds Exploitation. De wet verbiedt sociale media om minderjarigen berichten voor te schotelen die zijn gebaseerd op algoritmes. Een 15-jarige die via TikTok heeft gezocht naar diëten, mag bijvoorbeeld niet meer op basis daarvan reclames te zien krijgen voor afslankproducten.

Gedragsverandering

Maar mensen kunnen ook zelf aan hun ‘aandachtswelzijn’ werken, zegt Burnett. Veel tijd stoppen de aandachtsactivisten daarom ook in maatschappelijke bewustwording. Burnett: ‘Die kan leiden tot enorme gedragsveranderingen.’

Hij trekt weer een historische parallel. ‘Vroeger gingen mensen nooit hardlopen of naar de sportschool. Voor de Amerikaanse middenklasse veranderde dat in het begin van de jaren zeventig. Dat kwam door de enorme naoorlogse economische groei, waardoor voedsel goedkoper werd en het percentage mensen met obesitas explodeerde. We realiseerden ons ineens dat onze fysieke gezondheid onderhoud vereist.’

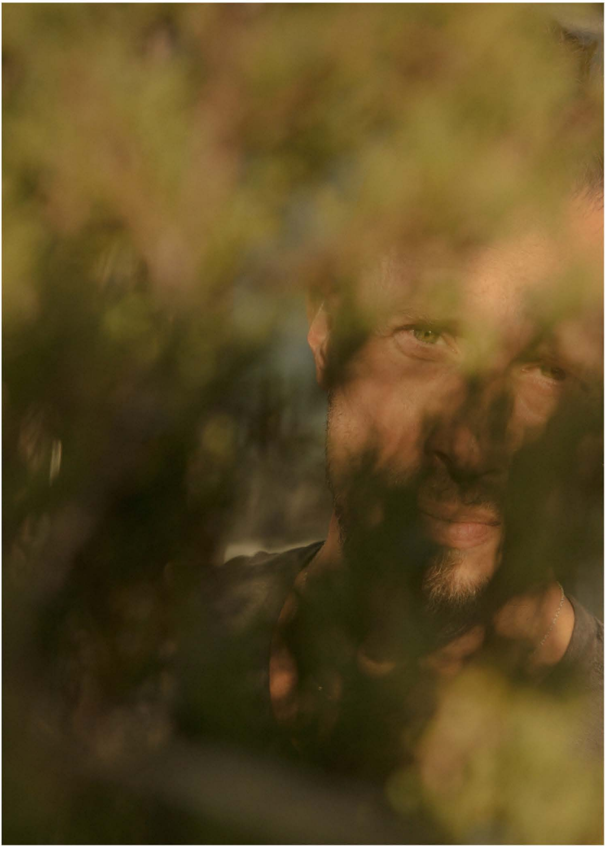

Aandacht is politiek geworden, zegt Burnett. Beeld Landon Speers

Amerikanen waren er vroeg bij. Burnett herinnert zich een bezoek in de jaren tachtig aan zijn neefjes in Napels. ‘Toen ik ging hardlopen, keken ze me aan alsof ik gek was. ‘Waarom ga je rennen?’, zeiden ze. ‘Niemand achtervolgt je toch?’’

Burnett verwacht een vergelijkbare bewustwording. ‘Mensen zullen inzien dat aandacht, net als conditie, onderhoud vergt. De mindfulnessbeweging en digitale detoxers beseffen dat al.’

Eeuwenoude instituten krijgen een nieuwe functie, zegt Burnett. ‘Ook dat zie je nu al gebeuren. Bibliotheken hebben we niet meer nodig om toegang tot informatie te krijgen, daar hebben we het internet voor. Bibliotheken hebben we wél nodig als aandachtsoase: een plek waar je in alle rust een boek kunt lezen.’

Musea, kerken, moskeeën en synagogen zullen ook in toenemende mate dienstdoen als aandachtsoase, zegt Burnett, waar hij haastig aan toevoegt dat dat niemand ervan hoeft te weerhouden om daar goden of kunstwerken te blijven aanbidden.

Spiritualiteit

Burnetts interesse in aandacht is gevormd door tradities van contemplatief gebed. Hij heeft een ‘vrij intens’ religieus en spiritueel leven. ‘Mijn vader is een atheïst die schreef over Jean-Paul Sartre, maar mijn moeder is een Napolitaanse met ravenzwart haar en een Zuid-Italiaanse spiritualiteit.’ (Zes dagen na dit interview is zijn moeder, de prominente academicus Claire Gaudiani, aan leukemie overleden.)

Een jaar bracht Burnett door bij de jezuïetenorde, waar hij meedeed aan een variant op de *Geestelijke oefeningen*, meditaties van dagelijks anderhalf uur die in de 16de eeuw zijn ontwikkeld door de stichter van de orde, de heilige Ignatius van Loyola.

Later nam Burnett deel aan retraites in trappistenkloosters, waarvoor hij om kwart over 2 ’s nachts opstond om drie kwartier te mediteren. Vervolgens sliep hij tot 5 uur ’s ochtends, waarna het ritueel zich herhaalde. ‘Als je dit allemaal opschrijft, klink ik als een gekke gelovige. Dat ben ik echt niet, maar ik heb veel van deze tradities geleerd.’

Burnett heeft een 'vrij intens' religieus en spiritueel leven. Beeld Landon Speers

Ook in het dagelijks leven heeft Burnett rituelen. Hij leest altijd de papieren *New York Times* van de dag ervoor. Zo biedt hij zichzelf 'een beetje ademruimte' ten opzichte van de nieuwscyclus. Zijn telefoon raakt hij pas aan na het ontbijt.

Burnett heeft 'gewoon' een iPhone en wil benadrukken dat aandachtsactivisten niet tegen technologische vooruitgang zijn – de Instagrampagina van de Strother School wordt fanatiek onderhouden, onder meer met filmpjes van aandachtsoefeningen.

‘De Duitse filosoof Martin Heidegger reageerde op de moderniteit door ervoor te pleiten dat mensen op klompen in het Zwarte Woud naar gras moesten gaan kijken’, zegt hij. ‘Dat doen wij natuurlijk niet.’

Toekomstbelofte

Sterker nog, zegt hij, als sociale media – mogelijk gedwongen door wetgeving – verantwoorde algoritmes gaan hanteren, gloort er een toekomst die ‘veel spannender en cooler is’ dan het verleden, zegt Burnett. ‘Mijn 15-jarige dochter heeft de gevaarlijke effecten van TikTok aan den lijve ondervonden. Tijdens haar strijd tegen anorexia verschenen er filmpjes op haar feed over zelfmoord en de voordelen van niet eten.’

Maar Burnett ziet óók dat TikTok haar een podium biedt. ‘Dankzij haar acteerfilmpjes leert ze de aandacht van het publiek vast te houden’, zegt hij. ‘Ze heeft nu twintigduizend volgers en is ontzettend slim op een platform waar ik nauwelijks iets van snap.’

Tijdens colleges die hij op Princeton geeft over kunstrestauratie maakt hij gebruik van YouTube. ‘Dan kijken we naar een restaurateur die het paneel slijpt en horen we het geluid van een krassend mes op een oude plank.’

Het filmpje is door bijna twee miljoen mensen bekeken, van wie sommigen in de reacties een ‘oorgasme’ beschrijven. ‘Een dergelijke intimiteit met het verleden is ondenkbaar zonder ASMR’, zegt Burnett, verwijzend naar Autonomous Sensory Meridian Response, een tintelend gevoel dat door bepaalde geluiden wordt veroorzaakt. Volgens Burnett leidt ASMR tot een ‘net zo rijke collectieve genotservaring’ als de gedichten van de 19de-eeuwse romanticus Friedrich Hölderlin.

Burnett is geen doemdenker, wil hij maar zeggen. Hij keert terug naar de fitnessparallel. ‘Door de toename van het voedselaanbod werden mensen eerst te dik, maar zij die gingen sporten waren in de jaren tachtig veel gezonder dan daarvoor. Want dankzij technologie hadden ze niet alleen meer bewerkt, maar ook gezond eten tot hun beschikking: groenten bleven in de ijskast veel langer goed. Als we ons nu eens op eenzelfde manier bewust worden van ons aandachtswelzijn, kan de toekomst, ook door apps als YouTube en TikTok, geweldig worden.’ Hij wijst naar de haartjes op zijn onderarmen. ‘Ik krijg er kippenvel van.’

Wie nu nauwelijks meer in staat is een boek uit te lezen, is niet verloren, zegt Jennifer Allen na afloop van de discussie over stenen. ‘Mede door de workshops van de school lees ik nu weer een boek per week.’ Net als Burnett zegt zij dat moderne technologieën bijzondere ervaringen kunnen bieden, al kunnen primitievere voorwerpen ook voldoen. ‘Ik had nooit gedacht dat mensen zo opgewonden konden raken van het kijken naar een steen.’